

زندگی پر رمز و راز زنان در ترکمن صحرا

الهام یوسفی

پرونده

ایران سرزمینی بی‌همتا از همنشینی صدها قوم و طایفه است. اقوامی با آداب و رسوم و فرهنگ نگارنگ که همجواری‌شان، ترکیبی بی‌نظیر و رنگین‌کمانی زیبا آفریده است. هر بخشی از ایران به فراخور تاریخ کهن و اقلیم و آب و هوا و رسوم دیرینه‌شان، سبک زندگی ویژه‌ای دارند که شاید برای بسیاری از ما شگفت‌انگیز باشد؛ آداب و سنت‌هایی که در کمال تأسف بخشی از آن در حال فراموشی است. با این

همه، هنوز در عروسی و عزا، در تولد و مرگ و در کار و زندگی روزمره هر یک از این اقوام، اتفاقات جالب و هیجان‌انگیزی وجود دارد که ایران‌گردان جهان را همچنان به سوی خود می‌خواند. ترکمن‌های ایران هم، در زمره همان اقوام اصیل و شریفی هستند که سبک زندگی و آداب و رسوم بسیار جذابی دارند. آداب و رسوم که پشت سر هر کدام از آن‌ها چند معنی و رمز و راز جالب نهفته است. در پرونده پیش‌رو قدم گذاشته‌ایم به سرزمین رنگارنگ اقوام ترکمن و سبک زندگی زنانی که روح حیات ترکمن‌ها هستند. به یاد «مارال»، شیرزن ترکمن و قهرمان رمان «آتش بدون دود»، شاهکار «نادر ابراهیمی». با ما همراه باشید.

ZENDEGI- SALAM

ضمیمه روزنامه خراسان

چهارشنبه • ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۷
۸ شعبان ۱۴۳۹ • ۲۵ آوریل ۲۰۱۸
شماره ۱۹۸۰۴

۱۰۲۷

عکس‌ها از جام‌چم، مهر، همنشهری

زنان ترکمن، نقش اول سناریوی مدیریت زندگی

بزرگ کردن بچه، نگهداری کودک، آشپزی و شست و شورا انجام می‌دهند. زنان ترکمن در بافتن قالی‌های مشهور ترکمنی نقش اصلی را دارند. آن‌ها از همان کودکی به دختران خود هنر بافتن قالی را می‌آموزند. در واقع زنان رنگرزان نخبه‌ای قالی و بافندگان اصلی تار و پود آن هستند.

کشاورزی و دامداری را انجام می‌دهند. در حالی که زنان به کارهایی همچون برپا کردن و برچیدن «ای» (آلچیق ترکمنی)، تهیه آرد، چین و خشک کردن میوه، دوشیدن شیر گاو و گوسفند، قالی بافی، نمدمالی، تهیه لبنیات و تمیز کردن پشم می‌پردازند. گذشته از آن، زنان فعالیت‌های دیگری همچون

ترکمن‌ها قبل از این دارای خانواده‌های گسترده و بزرگ با یک رئیس خانواده مقتدر و مستبد بوده‌اند. خانواده کوچک تر و هسته‌ای (زن و شوهری)، در قرن حاضر و به تدریج در میان آن‌ها پا گرفته است. در میان ترکمن‌ها فعالیت‌های زن و مرد به طور جداگانه مشخص شده است. مردان کارهای

گولان، به‌طور کلی، از نظر ساخت اجتماعی سنتی ترکمن‌ها، هر ایل به چند طایفه و هر طایفه به چند تیره یا اولنیک و هر تیره به چند ایه تقسیم شده‌اند. ایه کوچک‌ترین واحد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ترکمن است که برحسب خویشاوندی خونی در خط ذکور از چند «ای» هم تیار تشکیل یافته است.

ساکن‌اند و با جمعیتی در حدود یک سوم جمعیت گلستان، بیشتر در شهرستان‌های گنبد کاووس، آق‌قلا، گمیشان، بندر ترکمن و میلادی بین دو کشور ایران و روسیه آغاز شده است. قراردادی که مرزهای رسمی بین دو کشور را به وسیله عوامل جغرافیایی تعیین کرد. ترکمن‌های ایران در استان گلستان

بخشی از افغانستان (فلی) بوده است. اما تاریخ جدید ترکمن‌های ایران، با امضای قرارداد رسمی مرزبندی در دسامبر ۱۸۸۱ میلادی بین دو کشور ایران و روسیه آغاز شده است. قراردادی که مرزهای رسمی بین دو کشور را به وسیله عوامل جغرافیایی تعیین کرد. ترکمن‌های ایران در استان گلستان

قومی با پیشینه ۶هزار ساله

ترکمن‌ها از شش هزار سال پیش در بخش انتهایی منطقه شمالی سواحل دریاچه اشیق گل، در کنار مسیر دریا و رود جیحون اقامت داشتند. در حقیقت محدوده ترکمنستان کنونی که از دیرباز مسکونی بوده است، همواره جزئی از حکومت‌های ایران یا کوشانیان سغدی (حکام آسیای مرکزی و

هزار نقش بر تن زنان ترکمن

لباسی که ترکمن‌ها می‌پوشند قصه‌های عجیبی در ورای نقش و رنگ‌های خود دارد. لباسی که به دست زنان ترکمن و با ابریشمی که خودشان از پيله‌های کرم ابریشم به دست می‌آورند و می‌بافند، شکل می‌گیرد. زنان ترکمن مسئول پرورش کرم‌های ابریشمی هستند که قرار است الیاف نرم و لطیف لباس‌ها را برایشان تولید کند. لباس‌ها به وسیله دستگاه «چتاراب» بافته می‌شود و با رنگهای طبیعی پوست انار و سایر گیاهان رنگ‌زا، رنگ آمیزی می‌شود. لباس زنان ترکمن سرشار از تنوع و زیبایی است و برای هر دوره سنی و جایگاه اجتماعی، نوع پوشش متفاوت است. در کل، لباس زنان ترکمن را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: لباس منزل؛ که بسته به سن افراد، شکل آن تغییر می‌کند. لباس کار؛ که هنگام پختن نان و در حین انجام کارهای کشاورزی استفاده می‌شود. لباس شهر؛ که هنگام خروج از منزل و برای خرید از بازار پوشیده می‌شود. و لباس تشریفات؛ که هنگام شرکت در مراسم، جشن‌ها و عیاد بر تن می‌شود. در ادامه، با اجزای متنوع پوشش یک زن ترکمن و فلسفه استفاده از آن، آشنا می‌شویم.

کلاه و سرپند

کلاهی که دختران ترکمن بر سر می‌گذارند، پوریک، تاسرگ و تاخیه نامیده می‌شود. روی این کلاه که به صورت گرد و دارای برجستگی است، با پولک‌های نقره‌ای تزین می‌شود. دختران موهای خود را به صورت چهار رشته بافته، دو رشته از جلو و دو رشته به عقب می‌دهند. موها را با آویزهایی از جنس طلا و نقره به نام «ساج باغ» (موبند) می‌آریند. دختران به هنگام نامزد شدن، پر پرنده‌ای به نام «تاغه» روی موهایشان قرار می‌دهند. هنگامی که دختران ازدواج می‌کنند، «بورک» را از سر برداشته و طی مراسم خاصی با اصرار مادر شوهر، پیشانی بند را بر سر می‌گذارند. دختر در روز عروسی خود، برای پوشش سرش باید از روسری به نام «چاشو» استفاده کند که بسیار گران قیمت است. دو یا سه روز پس از عروسی هم، بورگ را به خانه پدر خود می‌گرداند و اگر خواهر کوچک‌تری داشته باشد، به او داده می‌شود. زن‌ها بعد از ازدواج از پیشانی‌بندی به نام «الانگی» استفاده می‌کنند. پیشانی‌بند زنان در دوره‌های مختلف، رنگ مختص به خود را دارد. مثلاً اگر زنی به دوران میان سالی خود برسد، پیشانی‌بند مشکی می‌بندد که این رنگ نشانه کار کشتگی و کسب تجربه است، بر خلاف زنان جوان که رنگ قرمز پیشانی‌بندشان به نشانه شادابی است. زمانی که به دوران پیری می‌رسند هم، این پیشانی‌بند به رنگ سفید در می‌آید که نشانه عاقل بودن است.

شلوار، پیراهن، پاپوش

شلوار زنانه ترکمن‌ها، «بالاق» نام دارد و دارای نقوش زیبا و سنتی است و در انتهای پاچه شلوار، سوزن دوزی می‌شود. نقوش آن که «ایق اورنی» گفته می‌شود، متنوع است. پیراهن زنان سه قسمت دارد. آستین (نیگ)، پهلوی (یان)، دامن (آشری). دختران ترکمن از کمر بندهای به نام «هونجی قوشاق» استفاده می‌کنند. کفش آنان به نام «کل میخ لی» به «قرمه هلی» به نام «قرمه کوش» توسط کفایش‌های محلی و هنرمندان

دوخته می‌شود.

گردن‌آویز و زیور پیشانی

زنان ترکمن سینه ریز درشتی بر گردن می‌آویزند به نام «بقو» و بر یقه پیراهن گل سینه می‌آویزند. زیور پیشانی‌شان هم به نام‌های گوناگونی از قبیل «یگمه»، «وریمما» و «آلین شای» خوانده می‌شود.

لباس عروسی

تاج عروس که «آلین‌دانگی» نامیده می‌شود، از نی‌های بسیار باریک شبیه به جارو بافته شده و دور آن را پارچه می‌دوزند و زیور پیشانی عروس، یعنی «آلین شای» را به آن وصل می‌کنند. فلسفه این نوع کلاه‌های ساده زنان ترکمن را باید در روزهای نبرد و جنگ جست و جو کرد. دختران برای جشن عروسی، نیم تنه مخصوصی به نام «چاووت» دارند که پر از سوزن دوزی و آویزه‌هایی از سکه و پولک‌های نقره‌ای است.

مرور مراحل خواستگاری تا ازدواج دختران ترکمن

عروس کشون همراه با پرداخت مهریه

پسر که بیشتر مادر، خواهر، عمه یا خاله او هستند به خانه خانواده دختر می‌روند.

نوز الماق

بعد از اولین مرحله، خانواده دختر کار تحقیق را شروع می‌کند. مدت این شکل امروزی در آمده‌اند. خلاصه‌ای از ماه طول بکشد و نماینده خانواده پسر هر از چندگاهی نظر خانواده دختر را جویا می‌شود و سرانجام در صورت رسیدن به جواب مثبت، به خانواده پسر مرده می‌دهد.

قای اچماق

در ادامه، مرحله آشنایی مقدماتی مادر،

خواهر زن، زن عموها و زن برادرهای داماد با اعضای خانواده عروس است. خانواده داماد با شیرینی به خانواده پدری عروس می‌روند و پس از آشنا شدن بیشتر، تاریخ بله برون و نامزدی پسر و دختر مشخص می‌شود.

دوز دادشماق

دوز دادشماق یعنی نان و نمک یکدیگر را خوردن و به عبارتی نمک‌گیر شدن و به عبارتی مرحله مقدماتی نامزدی است که بدون حضور دختر و پسر برگزار می‌شود. در این مرحله فقط زن‌های دو خانواده شرکت دارند و طرف داماد، هدایایی را که برای عروس آینده آورده است، تقدیم می‌کند. خانواده دختر نیز بخشی از نان‌های روغنی را به عنوان تبرک بین حاضران تقسیم می‌کند. این مراسم با کف زدن و شادی کردن همراه است و تاریخ نامزدی رسمی دختر و پسر نیز اعلام می‌شود.

آداماق

در آداماق بانوان دو خانواده شرکت داشته و بزرگ تر خانواده داماد، نخ‌های باریک و سیاه و سفید را که به هم تابیده‌اند به گردن دختر می‌آویزند، این نخ را «آلاچایوب» گفته و نشانه یکی شدن دو شخصیت متضاد یعنی پسر و دختر است. بعد از این مرحله، دختر را «آداملی» یعنی دختری که نامزد دارد، می‌گویند.

مال کشمشک

برای اجرای این مرحله، طرف داماد به طرف عروس خبر می‌دهد که در فلان روز یا فلان شب برای تعیین میزان مهریه با چند تن از نزدیکان خود که معمولاً پدر یا برادر بزرگ او هستند، خواهند آمد. خانواده عروس نیز چند تن از نزدیکان خود را خبر می‌کند. در این مجلس پس از پذیرایی با شیرینی و میوه از قصد و نیت مهمانان سوال می‌شود، آن‌ها نیز قصد خود را آگاهی از میزان مهریه بیان می‌کنند. وجه مهریه در روز عروس کشان، همراه با عقد رسمی به صورت نقد به خانواده عروس پرداخت می‌شود.

الدش دیرمک

در روز عروسی و بعد از مراسم عقد، زنی از نزدیکان داماد خطاب به عروس می‌خواند: اوینگدن کلنه قاپارئینگ ایزنیگدن کلنه دپرئینگ / آسینگ کان دن بیشرگین قازان زور دن دوشیرگین. یعنی ایبا دشمن رو در رو مبارزه کن و به آدم‌های دور – که از پشت خنجر می‌زنند – قاطعانه پاسخ بده. در پختن غذا خسیس نباش، بلکه همیشه دیگ را از مواد غذایی پر کن. عروس و داماد، دست در دست هم، راهی خانه بخت می‌شوند.

* مجله پیام زن آذرماه سال ۱۳۹۳ شماره ۲۷۳ /لباس زنان ترکمن، کلی از گلستان ایران، ایرانیان ترکمن، پژوهشی در مردم‌شناسی و جمعیت‌شناسی، دکتر اصغر عسگری خانقاه و محمدشرف کمالی.
* قوم ترکمن، جعفر یوسفی، (۱۳۹۱)، تهران: نشر امیرکبیر، چاپ اول.

* مجله پیام زن مرداد ۱۳۷۸، شماره ۸۹ / مراسم ازدواج ترکمنها (زن و خانواده، فرهنگ و آداب محلی)
* مجله پیام زن اردیبهشت ۱۳۸۱، شماره ۱۲۲ / سنتهای فرهنگی ترکمن در زندگی زنان و دختران ترکمن صحرا